

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
IX. Dizi - Sayı 15^f

XV. TÜRK TARİH KONGRESİ

Ankara: 11-15 Eylül 2006

KONGREYE SUNULAN BİLDİRİLER

IV. CİLT IV. KISIM

OSMANLI TARİHİ - D

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ - ANKARA
2010

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE KOSOVA TEKKELERİ

RAİF VİRMİÇÂ*

Osmanlıların bu yörelere akın etmeleriyle birlikte İslâm'ın yayılmasında, sosyal ve kültür hayatının gelişmesinde, diğer Osmanlı müesseseleri gibi tekkelerin de büyük rolü olmuştur. Eskiden diğer bölgelerde olduğu gibi bizde de tekkeler, edebiyat, musikî ve tarih ocakları idi. Hayatın ızdırabını dindirmek ihtiyacında olanlar oralara koşar, nefis bir ahengın şelalesi altında ruhlarını yıkar, tesellikâr söz ve tarihî menkıbelerle yeniden canlanırlardı. Hâsılı tekkeler, ye's ve mahrumiyet ile canına kıyacak insanların, yeniden tamir gördüğü yerlerdir¹. Fakat son zamanlarda özellikle komünizm döneminde Kosova'daki tekkelerin çoğu bu özelliğini maalesef kaybetmiştir. Lakin son birkaç yılda bazı genç tekke şeyhlerin çabalarıyla kimi tekkeler eski özelliklerine yeniden kavuşmaya başlamıştır.

Osmanlıların gelişinden günümüze kadar Kosova'da kaç tekkenin inşa edildiği kesin olarak bilinmez. Nitekim bugüne kadar Kosova tekkeleriyle ilgili yaptığımız araştırmalarda, Kosova'da 10 tarikatın etkin olduğu ve 103 tekkenin inşa edildiği ilk defa bu çalışma ile tespit edilmiştir. Tespit edilen tarikatlar ise şunlardır: Halvetî (Ramazâniye ve Sinânî kolları), Kadirî, Sâdî, Melâmî, Rufâî, Bektâşî, Nakşibendî, Şâzelî ve Mevlevî. Tüm bu tarikatlar ve bu tarikatlara ait tekkelerin bugün çoğu mevcut ve etkin olurken, Mevlevî tarikatı ve tekkeleri hariç, çoktandır sönüp yok olmuştur.

Diğer yerlerde olduğu gibi Kosova'da da tekkeler genelde cami veya medresele-
rin yanlarında, ekseriyet itibarıyla تنها yerlerde ve yol kavşaklarında kurulmuştur. Kosova'daki tekkelerin mütevazı boyutları nazarı dikkate alınırca pek tabidir ki, zaman boyunca bunların en eskileri çoktandır yerle bir olmuştur. Bu yüzden Kosova'daki tekkelerin çoğu bugün eski tekkelerin bir devamını oluşturmaktadırlar. Kosova tekkelerinin çoğu kiremit çatılı kâgir binalar olup tek veya iki katlı olarak inşa edilmiştir ve mimari açısından pek büyük önemleri yoktur. Fakat zamanında oynadıkları rollerin büyük ve ehemmiyetli olduğunu göz önünde bulundurursak, onları kaydetmekte ve neşretmekte büyük faydanın olduğunu beyan etmek gerekir. Bugüne kadar ayrıntılı olarak bizim dışımızda Kosova tekkeleriyle ilgili rabıtalı bir yapıta rastlan-

* Kosova Türk Araştırmacılar Derneği Başkanı.

¹ Tekkeler, bir tarikata mensup olan dervişlerin daimi surette ikâmet etmelerine ve o tarikatın icabı olan zikir ve ayinleri toplu olarak yapmalarına hizmet veren, tasavvuf düşüncesinin, anlayış ve terbiyesinin işlendiği, derinleştirildiği ve halka takdim edildiği özel binalardır (Ziya Kazıcı, İslâm Müesseseleri Tarihi, İstanbul 1996, s. 206; Arseven, *Türk Sanatı Tarihi*, İstanbul VI Fasikül s. 446). Zamanla sosyal, ekonomik, moral, ilmi, hatta siyasi fonksiyonlar da icra etmişlerdir (Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara 1997, s.707).

mamıştır². Genelde Kosova’da bu konuda kimi çalışmalar yapılmışsa da bu çalışmaların kısıtlı ve amaçlarının daha fazla tarikat ve tasavvuf üzerine yapıldığını söylemek gerekir³.

Tasavvuf tarihinde ilk ve en büyük tarikatlardan biri olan Rufâî tarikatı ve tekke-leri Kosova’da diğer tarikat tekkelerine kıyasen (Halveti ve Kadiri) çok daha geç kurulmuştur. Öyle ki ilk Rufâî tekkesi Yakova’da XIX. yüzyılın sonlarında *Şeyh Musa Efendi* tarafından tesis edilmiştir. Kosova’da merkez tekkeyi yani asitaneyi oluşturan bu tekkenin müessisi Şeyh Musa’nın Kosova’da ve Arnavutluk’ta Rufâî tarikatının inşa edilmesinde en büyük payı olmuştur. Bugüne kadar Kosova’da Rufâî tarikatına ait 11 tekke tespit edilmiştir. Kosova’daki Rufâî tekkelerinde toplu halde yapılan cehri (sesli) zikir oturarak ve kıyâmı yapılır. Bu zikir Kuran’ı Kerim ve evratla başlayıp naatlar ve ilahiler refakatinde, La İlahe İllallah, Allah, Hay, Hu isimlerinin vücut hareketleri ile birlikte ritmik bir şekilde tekrarlanması suretiyle devam eder. Her yıl 21 Mart günlerinde yapılan Nevruz kutlamalarında zikir sırasında vücuda şiş ve kılıç saplamak, kızgın demirleri yalamak, keskin kılıç üstüne yürümek gibi olağanüstü gösteriler yani “burhanlar” yapılmaktadır.

Hacı Şeyh Musa Efendi 1855 yılında Suva Reka’da doğmuştur. Prizren’de Gazi Mehmet Paşa Medresesini bitirdikten sonra İstanbul’da üniversite eğitimine devam eder ve orada, Şeyh Mustafa’ya katılarak Rufâî tarikatını benimser. Üniversite eğitimini ikmal eder. Hilafet-namesini Şeyh Mustafa’dan⁴ alır ve onun emri üzere Yakova’ya gelir. İlk önce burada Rufâî tarikatını kurar ve daha sonra bugünkü tekkesini inşa etmiştir. Şeyh Musa 1917 yılında irtihal etmiştir ve tekkeye bitişik türbesinde defnolmuştur.

Şeyh Musa’nın vefatından sonra yerine oğlu Şeyh Adem Nuri gelmiştir. Adem Nuri 7 Recep 1313/1896 yılında Yakova’da doğmuştur⁵. Yakova’da ilkokulu ve rüstiye-yeyi tamamladıktan sonra eğitimini İstanbul’da devam ettirmiştir. Üniversite eğitimini ikmal ettikten sonra Yakova’ya dönmüştür. Dönmeden önce de hilafet-namesini İstanbul’daki Şeyh Cemalüddin’den almıştır. Daha sonra Arnavutluk’a giderek İşkodra’da ve diğer yerlerde Rufâî tarikatını yayıp, bu tarikata ait tekkeleri kurmuştur. Şeyh Adem Nuri (9 Muharrem el-Haram 1357) 11 Mart 1938 tarihinde Malesiya’da vefat etmiştir ve oradaki tekke türbesinde defnolmuştur. Tekkede zikirler Cuma namazından sonra gerçekleşmektedir. Muharrem aylarında 10 gün boyunca durmaksızın zikir ve devran yapılmaktadır. Tekkenin çok sayıda dervişi vardır ve tekkenin bugünkü şeyhi Şeyh Masar çok faal ve etkin olduğundan dolayı tekke hayatı çok etkindir.

² Raif Virmişa, *Kosova Tekkeleri, Türbeli ve Kitabeli Mezar Taşları*, Keşkül Yayınları, İstanbul 2006.

³ Djemal Çehajic, *Derviški Redovi u Jugoslovenskim Zemljama, Orijentalni Institut u Sarajevu*, Sarajevo 1986; Jashar Rxhepagiq, *Dervishet, Rendet dhe Teqetë*, Peja, 1999.

⁴ Şeyh Mustafanın tekkesi İstanbul’da Unkapanı da bulunuyormuş. Şeyh Musa Efendi şeyhi Mustafa Efendi hakkında bir ilahi yazmıştır.

⁵ Şeyh Adem Nuri “Principe dhe Rregulla të Dervishizmit” *Asitanja e Rufaive për Kosovë Dhe Shqipëri ne Gjakove*, Gjakovë 2000, s.118.

Şeyh Musa Efendinin emri üzere ilkin *Şeyh Cemâlî Efendi* XIX. yüzyılın sonlarında *Rahovça*'da Rufâî tarikatına ait ikinci tekkeyi⁶ uzun yıllar Şeyh Musa Efendi yanında kalan ve kendilerinden hilafet-nâmesini alan *Şeyh Hasan Hüsnü Efendi*, Şeyh Musa emri üzerine XX. asrın başlangıcında Prizren'de de bu tarikata ait üçüncü tekkeyi kurmuştur. Zamanla Şeyh Hasan'ın politikaya karışması sonucu, devlet tarafından gözaltına alınan Şeyh, Arnavutluk'a kaçmıştır. Hacı Şeyh Hasan Hüsnü'nün Arnavutluk'a kaçmasıyla, şeyhsiz kalan tekke kapatılmıştır. Bu tarikatta olan müritlerin başka tekkelere kaymamaları için Yakova Rufâî tekkesi şeyhi, Şeyh Musa'nın emri üzere Rahovça'lı Şeyh Cemâlî'in Prizren'e gitmesi ve bu tarikatı devam ettirmesi istenmiştir. *Şeyh Cemâlî Prizren*'e geldiğinde bir ev satın alarak tekkeye tahvil etmiştir. Ondan sonra dağılmış olan Rufâî dervişlerini bu yeni tekke etrafında toplamaya başlamıştır. Bu tekkede her yıl 21 Marta, görkemli bir biçimde tüm müritlerin katılımıyla toplu halde zikir yapılır ve burhanla "Sultani Nevruz" kutlanılır. Sıralı zikirler ise tekkede her Cuma namazından sonra, Ramazan aylarında ise Pazartesi ve Perşembe akşamları yapılmaktadır.

Kosova'da *Halvetî tarikatı* ve bu tarikattaki tekke faaliyetleriyle mütedair yapılan incelemelerde elde edilen malumatlarda, Halvetî tarikatının Kosova'da Karabaşî ve Sinânî kollarının faaliyet gösterdiği yanlışlıkla bildirilmiştir ve maalesef bu bilgiler günümüze kadar gelmiştir.

Nitekim bu mevzu üzerinde tasavvuf araştırmacı arkadaşımız Mr. Taxhidin Bytyqi'nin yapmış olduğu çalışmalarında, bizzat yerinde yani Prizren'de Halvetî tarikatına ait olan asitane tekkesinin kurucusu Pir Osman Efendi'nin hilâfet-nâmesinin incelenmesinden elde etmiş olduğu bilgilere dayanarak, Kosova'daki Halvetî tarikatının Karabaşî değil, Ahmediye (Yiğitbâşîyye) Şubesinin, Ramazânîye kolunun mevcut olduğu ve Kosova'da faal gösterdiği ispatlanmıştır. Bu tespitin ortaya çıkmasıyla bugüne kadar bu yönde yapılan araştırmaların hepsinin yanlış ve asılsız olduğu ortaya çıkmıştır⁷.

Bugüne kadar Kosova'da *Halvetî tarikatının Ahmediye (Yiğitbâşîyye) Şubesinin Ramazânîye-Yiğitbâşîye* koluna ait 16 tekke tespit edilmiştir ve Halvetî tarikatının da Kosova'da en çok ifşa edilen tarikatlardan biri olduğu ve Prizren'in de Kosova ve Arnavutluk için Halvetî tarikatının beşiği olduğu kabul edilen bir gerçektir. Çünkü Prizren'de

⁶ Vırniça, *Kosova'da...* s. 378.

⁷ Pir Hüseyin Serezi kol kurucusu olup olmadığı konusunda bir belgeye rastlayamadık. Eğer ilerideki araştırmalar Pir Hüseyin Efendi'nin tarikatta içtihat yaptığına dair bir bilgiye ulaşırsa o zaman Halvetîyye'nin bugüne kadar bilinmeyen yeni bir kolundan bahsedebiliriz. Fakat bizim şu ana kadar yapmış olduğumuz araştırmalara göre Kosova'da sadece Ramazânîyye kolu faaliyet göstermektedir.

Şunu da bildirmekte yarar görüyoruz, Cerrâhî tarikatıyla ilgili ciddi ve titiz araştırma yapan Mr. M. Cemâl Öztürk arkadaşımızın çalışmalarında Kosova'nın Mitroviça kasabasında Cerrâhî tarikatına âit bir tekkenin mevcudiyetinden bahsedilmektedir. Tahminimizce Mitroviça'da halen faaliyet gösteren Ramazânî tekkesi şeyhlerinden biri Cerrâhî tarikatını benimseyip, bu tarikata geçmiştir. Fakat 11 Şubat 2003 tarihinde Mitroviça'ya yapmış olduğumuz ziyaret esnasında bu konuyu ispat edecek herhangi bir bilgi elde edemedik. Biz ileriki dönemde Kosova'da tasavvuf üzerinde yapılacak olan daha detaylı çalışmalarda bu konu da ele alıp gerçeklerin gün ışığına çıkarılmasında çaba sarf edileceğine inanmaktayız.

Halvetî tarikatının ilk ve merkez yani âsitâne tekkesi kurulmuştur. Bu tekkeyi *Şeyh Pîr Osman Efendi* 1712 yılında kurmuştur. Tekkenin kitabesi olmadığından dolayı kuruluşuyla ilgili günümüze kadar ihtilafli görüşler vardı. Lakin tekkeyle ilgili elde edilen en son bilgilerden ilk defa tekkenin kesin olarak 1712 yılında kurulduğu tespit edilmiştir⁸.

Şeyh Pîr Osman Efendi Tekkesi bugün Kosova'da bu tarikata âit tekkelerin en büyüğünü ve en güzelini oluşturmaktadır. Tekkenin bugünkü şeyhi Şeyh Âbidîn'dir ve sırasıyla onuncu şeyhtir. Tekkenin el yazma eserleriyle çok zengin bir kütüphanesi vardır. Tekkede zikirler her cuma geceleri (Perşembe yatsı namazından sonra) yapılmaktadır.

Bu tekke yanı sıra Halvetî tarikatına ait Rahovça'da *Şeyh Süleyman Efendi*'nin 1732 yılında tesis etmiş olduğu tekke de çok önemlidir⁹. Tarih ve kültür açısından büyük ehemmiyet taşıyan tekke, çok zengin bir el yazma kütüphanesiyle birlikte devlet koruması altına alınmıştır. Prizren'deki asitaneye bağlı olan bu tekkenin 300 kadar müridi vardır. Tekkede zikirler sıralı olarak sabah namazından, cuma günlerinde ise cuma namazından sonra yapılmaktadır. Tekkede Ramazan aylarında teravih namazından sonra da zikir yapılmaktadır.

Kosova'da bu tarikatta ait olan önemli tekkelerden, Damyan köyünde *Şeyh İbrahim Efendi*'nin XVIII. yüz yılın ortalarında tesis etmiş olduğu tekkeyi ve Dardan belediyesine bağlı Topaniça köyünde *Şeyh Zeynelâbidîn Efendi*'nin 1753 yılında kurmuş olduğu tekkenin de zamanında bu yörelerde İslam dinin yaygınlaşmasında büyük rol oynadığını tasrih etmekte yarar vardır. Bizzat yerinde elde edilen malumatlardan, tekkenin Balkan Savaşlarından sonra yani 1913 yıllarında kapandığı ve o günden günümüze dek bir daha açılmadığı öğrenilmiştir.

Tarikat müessisi *H.z. Pîr İbrahim Ümmî Sinân Efendi* (k.s.) büyük âlimlerden olduğu halde, gördüğü bir rüya üzerine Ümmî mahlasını kullanmayı tercih etmiştir. Tesis etmiş olduğu tarikat Halvetîyye'nin Ahmedîyye kolundan ayrılmıştır¹⁰. Ümmî Sinan hazretleri'nin Bursalı ve Kahramanlı olduğuna dair rivayetler vardır. Keza O'nun Prizren'de doğduğuna da dair ilk bilgileri tanınmış araştırmacı Hasan Kaleşi vermiş-

⁸ Serez'de yayılmış olan Halvetî tarikatını benimseyen Pîr Osman ve Pîr Mehmet Hayâtî Efendi almış oldukları hilâfet-nâme ve emir üzere, Pîr Osman'ın Prizren'e ve Pîr Mehmet'in de Ohri'ye gittikleri ve Halvetî tarikatını yaymak için XVII. yüzyılda birer tekke kurdukları bildirilmektedir. Bu tespit, daha önceleri kimi araştırmalarda bir rivâyet olarak bildirilmektedir. Hilâfet-nâmeden elde edilen bilgilerde Pîr Osman Baba'nın 1164/1747 yıllarında vefat ettiği ve 40 yıl kadar postta kaldığı da beyan edilmektedir. Bu bilgileri göz önünde bulundurarak Pîr Osman Baba'nın bu tekkeyi posta oturduğu yılda, yani ölümünden 40 yıl öncesine, Hicri 1124 /1712 yılında kurduğuna inanılmaktadır. Bu yıllarda Prizren'e gelen Osman Baba ilkin tekke yanında bulunan medrese binasında çalışmaya başlamış daha sonra da bu binayı tekkeye dönüştürüp tekkesini kurmuştur ve posta oturmuştur. Bu bilgiler araştırmacı arkadaşımız Sayın Mr. Taxhidin Bytyqi'ye, bugünkü tekke şeyi tarafından verilmiştir. Bu bilgiler zaten de zengin olan tekke kütüphanesindeki yazmalarda mevcuttur.

⁹ Mr. Nehat Krasniçi, "Zanafila e Shkrimit Shqip Alhamiado", seminer bildirisi, Priştine 2003. Krasniçi bu bilgileri Şeyh Beyazıt Bistami'nin yazmış olduğu "Gurrenâme" yazmasından almıştır.

¹⁰ Vicdânî, *Tomâr*, s. 238.

tir¹¹. Kaleşi'ye göre Ümmî Sinan İstanbul'da tahsilini tamamladıktan sonra doğum yeri Prizren'e gelmiş ve orada Sinânî tarikatını yaymaya başlamış. Ümmî Sinan'ın şair olduğu, büyük "Divanı"ndan anlaşılmaktadır. Yiğitbaşı Şemseddin Ahmed Marmaravi'den feyz almış, Sülûkünü tamamlayıp icâzet aldıktan sonra İstanbul'a gelmiştir.

Kosova'da *Sinânî* tarikatına ait 4 tekke tespit edilmiştir ve unlardan bugün sadece Prizren'de Şeyh Hüseyin'in tekkesi çalışırken, diğer tekkeler bakımsızlık yüzünden çoktandır yeksan olmuştur. Oysa Kosova'da Sinânî tarikatına ait ilk tekke Prizren'de, Horosan'dan buralara gelen Şeyh Kutup Musa Efendi tarafından 1575 yılında kurulmuştur. Zamanında tekkenin çok sayıda müriti varmış. Bugün çok az sayıda kalan bu tekke dervişleri yeni tesis edilen Şeyh Hüseyin Efendi Tekkesinde faaliyet göstermektedirler. Şeyh Kutup Musa Efendi hakkında bilgilerimiz yoktur. Ancak onun keramet sahibi, yanı sıra büyük bir âlim ve öğretmenlik de yaptığına inanılmaktadır. Prizren'de vefat eden Şeyh Kutup Musa Efendi kendi tekke türbesinde metfundur. Kendisiyle ilgili Prizren'de çok ilginç rivayetler vardır.

Prizren'de Sinânî tarikatına ait olan ikinci tekkenin, 1704–07 yıllarında Şeyh Malkoç Mehmet Efendi tarafından kurulduğuna inanılmaktadır. Şeyh Malkoç Mehmet Efendi hakkında pek bilgi yoktur. Malkoç Efendinin daha iki kardeşinin var olduğu, birisinin Türkiye'de, diğerinin de Bosna'ya gittiğini ve oralarda Sinânî tarikatına ait tekkeler kurdukları rivayet edilmektedir. Çok okunmuş ve büyük keramet sahibi olduğu bilinen Şeyh Malkoç Mehmet Efendi ile ilgili Prizren'de çok ilginç rivayetler vardır. II. Dünya Savaşından sonra Şeyh Malkoç Mehmet Efendi'nin kurmuş olduğu tekkede aile üyeleri arasında çıkan miras anlaşmazlıkları yüzünden çalışmaz duruma gelen tekke dervişlerinden, Şeyh Şaban Efendi Prizren'de üçüncü Sinânî tekkesini tesis etmiştir.

1992 yılında vefat eden Şeyh Şaban'dan sonra yerine oğlu Şeyh Hüseyin Efendi geçince tekkede yeniden faaliyetler başlanmıştır. Günden güne başarı elde eden Şeyh Hüseyin hilafet-nâmesini babası gibi Şeyh Kemal Şenyüz'den (1994 yılında) almıştır. Bugün tekkede zikirler her salı günü ikinci namazından sonra devranla yapılmaktadır. Tekkede sıralı olarak mevlit okunulur ve her yıl 21 Marta Sultani Nevruz kutlamaları tekkede zengin zikir ve programla kutlanılır.

Kâdirî tarikatının Kosova yöresinde en çok XVII. ve XVIII. yüzyılda yayıldığına inanılmaktadır. Çünkü o dönemlerde Kosova yöresinde bu tarikatın büyük etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Bugüne kadar Kosova'da Kâdirî tarikatına ait 17 tekkenin mevcudiyeti tespit edilmiştir. Bu tekkelerde zikirler sesli yani cehrîdir. Zikrin bir adı da devrândır. Zikir Kur'ân-ı Kerîm, Lâillahe İllallâh, Allah, Allah ve Allah'ın diğer isimleri ile ilâhilerin okunmasından oluşur.

Bugün Prizren'de *Şeyh Hasan Efendi Tekkesi* Kâdirî tarikatına ait Kosova'da ilk ve merkez yani asitane tekkeyi oluşturmaktadır. Şeyh Hasan Horasanî'nin 1655 yılında kurmuş olduğu tekke. İçerdiği özel tarihi değeri nedeniyle ve Balkanlarda en eski tek-

¹¹ Hasan Kaleşi, *Kontributi i Shqiptarëve në Dituritë Islame*, Prizren 1991, s. 40.

keyi oluşturduğu için 1974 yılında devlet koruması altına alınmıştır¹². Şeyh Hasan Efendi'nin XVII. yüzyılın başlarında Horasan'dan ilkin Üsküp'e daha sonra da Prizren'e yerleşip, Kurila semtinde Kosova'da Kâdirî tarikatına ait ilk tekkeyi kurmuştur. Tekke Zincirli (Zencerî) koluna aittir. Bugün yüzlerce dervişi olan bu tekkede her Cuma günü, Cuma namazından sonra yapılan zikir sadece devranla gerçekleşmektedir. Kâdirî tarikatının Zencerî koluna ait olan önemli, bir tekkeyi de *Hacı Şeyh Şaban Efendi*'nin Yakova'da 12 Rebiü'l-evvel 1335/1916 yılında kurmuş olduğu tekkedir.

Kosova'da bu tarikata ait olan önemli tekkelerden biri de Prizren'de *Gözcü Mehmet Efendi* tekkesidir. Önceki tekkeye kıyasen bu tekke Kâdirî tarikatının Rezzaki koluna düşmektedir. Tekkede sıralı olarak zikirler Cuma namazından sonra yapılmaktadır. Yine Rezzakî koluna ait Yakova'da çok önemli tekkelerden birini *Hacı Şeyh İslam Efendi*'nin tesis etmiş olduğu tekkedir. Hacı Şeyh İslam Efendi bu tekkeyi hilafetnameyi aldığı yılda yani 1275/1858 kurmuştur¹³.

Sâdî tarikatı Selâmiyye kolunun kurucusu Abdüsselâm ile ilkin Anadolu'ya İstanbul üzerinden de Rumeli'ye yaygınlaşmıştır. Rufâilîlik ve Bektâşîliğin etkisinde kalan bu tarikatın son kollarından biri olan Âciziyye kolu Âcizî Baba tarafından kurulan ve daha fazla Rumeli'de yaygınlaşan bir kol olarak, Kosova'da en çok yaygınlaşan tarikatlardan biridir. Osmanlıların gidişinden sonra bilhassa yeni dönemlerde Kosova'da kurulan tekkelerin en çoğunu Sâdî tarikatı tekkeleri oluşturmaktadır. Bunu en iyi bir biçimde bugün Kosova'da Sâdî tarikatına ait 22 tekkenin mevcudiyeti kanıtlamaktadır. Genelde Sâdî tarikatı Yakova yöresinde yaygındır ve bu tarikata ki zikir, sesli ve kıyâmîdir.

Kosova'da Sâdî tarikatına ait tekkelerden en önemlisini ve baş tekkesini yani Âsitâne tekkesini Yakova'da *Şeyh Süleyman Âcizî Baba*'nın 1732-33 yıllarında kurmuş olduğu "Büyük Tekke" oluşturmaktadır. Sâdî tarikatının Âciziyye kolunun müessisi olan Âcizâ Baba bir sûfî şairidir. Eğitimini İstanbul'da ikmâl eder ve tasavvuf terbiyesini Şam'da şeyhi İbrahim Ebu'l-Vefâ'dan tamamlayıp hilâfetle müşerref olur. Âcizî Baba 1699-700 yılında Yakova'ya gelip tarikatını yaymaya başlar ve 1732-33 yılında bugünkü Büyük Tekke inşaatını tamamlar. Tekkenin tamamlanmasından önce Âcizî Baba 1730 yılından önce Prizren'e yerleşir ve üç oğlundan biri olan Vehhab'ı yanında götürür.

Âcizî Baba, Prizren'de irtihal eder ve Prizren'in Maraş semtinde defnedilir. Vefat tarihiyle ilgili ihtilafli görüşler mevcuttur. Silsile-nâmede 1748-49 yılında irtihâl ettiği yazılmaktadır. Hakeza türbenin içinde bulunan levha şeklinde bir yazıda 1160/ 1747 yılında vefat ettiği yazılmaktadır. Âcizî Baba İki Divan bırakmıştır. Biri Kosova Üniversitesi ve Milli Kütüphanesi'nde diğeri ise Yakova'da Şeyh Rüşdi'nin özel kütüpha-

¹² Enti Për Urbanizëm Dhe Mbrojtje të Monumenteve të Kulturës e të Natyrës Prshinë, Nr. 17 me 22.01.1974.

¹³ Şeyh İslam 1275/1858 yılında hilafet-nâmesini Şeyh Abdurrahman Halis Talabani'den aldığına göre, tekkenin de bu yıllarda inşa edildiğine inanılmaktadır (Mr. Taxhidin Bytyqi, Şeyh İslam Hilafetnamesi).

nesinde bulunmaktadır. İkinci Divanı şair Murteza Sukûtî Baba (1262/1845-46) istinsah etmiştir. Kosova Üniversitesi ve Milli Kütüphanesi'nde bulunan Divan'da Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç dilde şiirler bulunmaktadır. Diğer Divan ise Türkçe yazılmıştır. Âcizî Baba, iki Divan dışında Üsküdar Vâlîde Atûk Kütüphanesinde ârifane şiirleri ihtiva eden iki risale bulunmaktadır, bu risalelerden birinin fotokopisi Mr. Tacettin Bütüç'te bulunurken diğer risâlenin âkibeti konusunda bir bilgiye sahip değiliz¹⁴.

Yakova'daki "Büyük Tekke" 1978 yılında devlet tarafından tarihi ve kültür açısından en önemli ve en değerli bir tarihi anıtı olarak kaydolunarak devlet koruması altına alınmıştır. Bu tekkenin Âcizî Baba zamanından kalma çok zengin bir kütüphanesi vardı. Bu kütüphanede Âcizî Baba'nın yazmış olduğu Divanı'nın aslısı da bulunmaktaydı. Çok daha geçlerde bilinmeyen nedenlerden bu Kütüphane Şeyh Şevket tarafından yakılmıştır. Kosova'da İslam kültürünün yayılmasında Âcizî Baba'nın büyük katkısı olmuştur. Bilhassa bu topraklarda Sâdî tarikatının kurulmasında ve yaygınlaşmasında paha biçilmeyecek kadar katkısı olmuştur.

Sâdî tarikatının Âciziyye koluna ait ikinci tekke de yine *Şeyh Süleyman Âcizî Baba* tarafından 1156/1743 yılında¹⁵ Prizren'de kurulmuştur. Bugün bu tekke mevcut değildir. Zamanında tekke Maraş semtinde, Maksut Paşa Camii arkasındaki meydanlıkta bulunmaktaydı ve Prizren'in en güzel ve en büyük tekkelerinden birini oluşturmaktaydı. Yıkılmadan önce tekkede faaliyetler sıralı olarak yapılmaktaydı. Özel olarak da bu tekkede "Sultani Nevruz" ve 10 gün matem de kutlanırdı. Şeyh Hüseyin Efendi zamanında tekkenin çok sayıda dervişi varmış ve sıralı olarak zikirler yapılmıştı.

Sâdî tarikatına ait çok önemli bir tekkeyi de *Yakova'da* Şeyh Emin'in 1306/1888-89 senesinde tesis etmiş olduğu tekkedir. Tekke avlusunda mevcut olan çeşmesi ile birlikte 1958 yıllarında çok ehemmiyetli bir tarihi ve mimari eseri olarak devlet koruması altına alınmıştır¹⁶. Belgede tekkenin Balkanlarda en güzel tekkelerden biri olduğu da vurgulanmaktadır. Tekke giriş kapısının sağında tarihi gösteren mermer levhanın iki tarafında teber resmi ve yazılı olarak "İla la ila, ila ila, ila hu" sözler yer almaktadır. Tekkede zikirler sıralı olarak yapılmaktadır.

Kosova'da *Nakşibendî tarikatının* gelişmesi Şeyh İlâhî Simâvî'nin Vardar Yenicesi'ne gelmesiyle başlamıştır. Bu tarikatın aslında onun ölümünden sonra öğrencisi ve halifesi olan Üsküplü Şeyh Lütfullah tarafından ifşa edilmeye başlamıştır. İlk Makedonya'da sonra da Kosova'ya yayılmıştır. Şeyh Lütfullah Nakşibendî tarikatına ait Üsküp'te ilk tekkeyi de tesis etmiştir ve vefatından sonra da bu tekke türbesinde metfun olmuştur¹⁷. Bu tarikat diğer tarikatlara göre Kosova'da pek yayılmamıştır. Bugün bu tarikata ait Kosova'da sadece 5 tekke tespit edilmiştir ve hepsi Yakova yöresinde

¹⁴ Krasniqi, "Sadi tarikatıyla İlgili İki Önemli Silsile Belgesi", s. 91-103.

¹⁵ Nehat Krasniqi, Dy dokumente gjenealogjike të rëndësishme, *Dituria Islame*, Nu. 59, Prishtinë 1994, s. 19; Krasniqi, "Sâdî tarikatıyla İlgili İki Önemli Silsile Belgesi", *Medeniyet Dergisi* II, s. 91-103.

¹⁶ Zavod za Zaštitu Spomenika Kulture Priština Br.324/58 od 28.06.1958.

¹⁷ Çehajic, *Dervişki Redovi*, s. 67.

bulunmaktadır.

Bugün Kosova'da Nakşibendî tarikatına ait tekkelerden en eskisini Has nahiyesinde ve Paştrik Dağın eteklerinde bulunan Planeya köyünde *Şeyh Tahir Şehu'nun* (Tana) XVIII. yüzyılda kurmuş olduğu tekke oluşturmaktadır¹⁸. Ayrıca bugün Yakova'da Nakşibendî tarikatına ait ve 1930 yıllarında *Şeyh Yakup (Uke) İzniç* tarafından kurulan bir tekke de mevcuttur.

Bilindiği üzere tasavvuf ilim adamları *Melamiye* tarikatının tarih içindeki gelişmesini üç devrede incelemiştir ve her devrenin kurucularını bildirmiştir. Melâmiyye-i Nuriye, (Tarikat-ı âliye-i Nakşibendiyye) Muhammed Nûru'l Arabî (ö. 1305/1887) olarak belirlenen üçüncü devir Melâmîleri daha çok İstanbul ve Rumeli topraklarında faaliyet göstermişlerdir. Öyle ki Kosova'da Melâmi'ye tarikatının yayılması Muhammed Nûru'l Arabî vasıtasıyla gerçekleşmiştir¹⁹.

Uzun bir dönem Ustrumuça'da yaşayan ve Üsküp'te çalışan *Nûru'l Arabî* daha çok "Arap Efendi" olarak bilinmektedir. Burada Melâmî tarikatına ait tekkeyi kurarak bu tarikatı ilkin Makedonya'nın çoğu şehirlerinde yaymaya başlamıştır. Nuru'l-Arabî XIX. yüzyılın ilk yarısında Kosova'ya gelip ilk önce Prizren'de Melâmî tarikatının ifşa edilmesi için görüşmelerde bulunup birkaç öğrenci ve dervişleri etrafına toplamıştır²⁰. Bundan sonra ilkin Prizren'de sonra da Rahovça ve Yakova'da bu tarikata ait birer tekke kurulmuştur²¹. Kosova'da bugüne kadar Melâmî tarikatına ait 8 tekke tespit edilmiştir.

Kosova'da son tarikat olarak kurulan Melâmi tarikatı ilkin Prizren'de 1858 yılında *Şeyh Recep Hulusi Efendi'nin* tesis etmiş olduğu tekke ile ifşa edilmeye başlatılmıştır²². Paraya ve gösterişe düşkün olmayan bu tekkenin müritleri beş vakit namaz kılar ve oruç tutarlar. Tekkenin en çok Şeyh Hacı Ömer Lütfü'nün postnişinlik döneminde faaliyet gösterdiği malumdur. Tekkede her hafta Cuma namazından sonra, pazar günlerinde ve mübarek gecelerde zikir yapılmaktadır. Tekkenin yanında kubbeli olan türbesinde tekke kurucusu Şeyh Hulusi Efendi metfundur.

Kosova'da Melâmî tarikatına ait çok ehemmiyetli bir tekkeyi de *Rahovça'da, Şeyh Abdülmalik Efendi'nin* 1880'li yıllarda tesis etmiş olduğu tekke oluşturmaktadır. İlk tahsilini Rahovça'da tamamladıktan sonra Prizren'e gidip Gazi Mehmet Paşa Medresesine

¹⁸ Tekke banisi Şeyh I. Tahir Efendi Prizren'de medrese eğitimini tamamladıktan sonra İstanbul'da İlahiyat Fakültesini tamamlamıştır. İstanbul'da Nakşibendî tarikatını benimseyen Tahir Efendi daha sonra İstanbul'da hilafet-nâmeye müşerref olmuştur. Bir dönem İstanbul'da eğitimci olarak faaliyet göstermiştir. Ondan sonra Prizren'e dönmüştür. Çok kısa bir zaman kadı olarak çalışmıştır. Bu mesleği bırakarak Planeya köyünde mevcut olan camide imam olarak çalışmaya başlamıştır. Kısa bir zaman sonra Nakşibendî tarikatına ait tekkesini de kurmuştur. Aynı zamanda hem imam hem de şeyh olarak çalışmıştır.

¹⁹ *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul 1987 s. 137-138.

²⁰ Hasan Kaleşi, *Kontributi i Shqiptarve ne Diturite Islame*, Prizren 1991 s. 29.

²¹ Gülpınarlı, Kosova'da Melâmî tarikatına ait tekkelerin kurulmasında Üsküplü, şeyh Abdurrahim Fedai'nin de büyük katkısının olduğunu bildirmektedir. (Abdülbaki Gülpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul 1931, s. 307) Prizrenli olan Abdurrahim Fedai 1885/86 yılında vefat etmiştir.

²² Kaleşi, *Prizren Kao Kulturni Centar za Vreme Turskog Perioda*, s.100.

kaydını yapmıştır. Medrese bitiminden sonra bir dönem Rahovça Çarşı Camiinde imamlık yapmıştır ve aynı zamanda bugünkü Melâmî tekkesini kurmuştur. Daha sonra fakülte eğitimini de Üsküp'te tamamlayan Abdülmâlik, Rahovça'ya dönerek bugünkü tekkesinde ölümüne kadar şeyh olarak faaliyet göstermiştir. Asıl adı Abdülmâlik, mahlası Hilmî'dir²³. Unvanı Hâce'dir. Abdülmâlik ismiyle meşhur olmuştur. Osmanlı zamanında müftülük görevinde bulunmuştur. Abdülmâlik Hilmî Efendi'nin müftülüğü sırasında kullandığı mühürde "Mazhar-ı Nûr-ı İlâhî, Abdülmâlik Hilmî" yazmaktaydı²⁴.

Abdülmâlik Hilmî Efendi 1909 yıllarında Rahovça'da irtihal etmiştir ve hayatta iken tekke yanında yaptırmış olduğu türbede ebcet hesabıyla "Gafâr" ismine mazhar olmuştur. O zamanlarda Abdülmâlik Hilmî Efendi tekkesinin adı "Türk İslâm Kültür Merkezi" idi²⁵. Tekkede her gün Mevlânâ'nın Mesnevî'si yanı sıra İsmail Hakkı Bursevî'nin "Rûhu'l-Beyân", Şeyh Sâdî'nin "Gülüstan" vb. eserler okunurdu. Bu tekkede dini dersler yanı sıra matematik, coğrafya, beden terbiyesi ve başka dersler de öğretilirdi.

Abdülmâlik Hilmî Efendi, Arapça, Türkçe, Arnavutça, Farsça, Sırpça dillerini çok iyi bilen bir şeyh idi. Türkçe Arnavutça dillerinde divan yazmıştır. Türkçe divanında ayrıca tesbihin esrarını anlatan 132 beyitten meydana gelen bir şiiri (tespihnâme) vardır. Arap hurufatıyla yazılan divanlardan biri Arnavutça olarak betimlenmiştir. İlk defa Kosova'da Arnavutça ilahileri de yazmıştır. Aynı zamanda çeviri kitapları da vardır. Bedreddîn Simâvî'nin Vâridâtı'nı, Hz. Ali'nin Evrâdı'nı Hz. Pîr Muhammed Nûr'dan Türkçeye çevirmiştir. Bundan başka çeşitli risaleleri bulunmaktadır. Abdülmâlik Hilmî Efendi şiirlerini genelde aruz vezniyle yazmıştır. Arzulu yazdığı şiirlerini gazel, kaside, mesnevi ve murabba türlerini kullanarak yazmıştır. Hece vezni ile yazdığı şiirleri ilahi nazım türündedir.

Yakova'da Melâmî tarikatının tesis ve ifşa edilmesinde Şeyh Hafız Süleyman Efendinin en büyük katkısı olmuştur ve Yakova'da bu tarikatın müessisi de sayılmaktadır. Şeyh Süleyman Efendi XIX. yüzyıllarında yaşamıştır²⁶.

Bektâşî tarikatının bu yörelere Osmanlılardan önce Sarı Saltuk aracılığıyla yayıldığına dair rivayetler vardır. Ashında Rumeli'ye Bektâşîliğin Osmanlıların buralara akın etmeleriyle başladığı malumdur. Bunu en iyi bir biçimde Kosova'da zamanında bu tarikata ait olan eski tekkelerin Mitroviça, Yanova, Priştine, Kaçanik ve Dubnitça'da mevcudiyeti kanıtlamaktadır. Daha geçlerde Kosova'ya Bektâşîlik zamanında merkezi olan Arnavutluk'tan yayılıp ilkin Prizren'de sonra da Yakova'da tesis edilen tekkeler sayesinde gelişmeye başlamıştır. Bugüne kadar Kosova'da Bektâşî tarikatına ait 8 tekke tespit edilmiştir ve bu tekkelerden bugün sadece Yakova'daki Bektâşî tekke-

²³ Abdülmâlike bu mahlas çok büyük ilim adamı olduğundan dolayı verilmiştir.

²⁴ Hüseyin Özcan, *Abdülmâlik Hilmî Hayatı ve Şiirleri*, Ankara 1995, s. 10.

²⁵ *A.g.e.*, s. 9; Müellif Şeyh Abdülmâlik'in 1928 yılında vefat ettiğini bildirmektedir. Fakat aşağıda neşrettiğimiz kitabeden bu tarihin yanlış olduğu kendiliğinden anlaşılmaktadır.

²⁶ Rxhepagiq, Dervishet, Rendet dhe Teqetë, Dukagjini, Peja, 1999 s. 202.

si mevcuttur. Zamanında bu tekke Balkanlarda Bektâşîliğin merkez yani asitane tekkesi, Şeyh Kâzım Baba ise bu merkezin baş şeyhi olarak tayin edilmişti.

Kosova'da Bektâşî tarikatına ait ilk tekkeyi *Hacı Şeyh Âdem Veçhi* Baba Prizren'de 1889–90 yıllarında tesis etmiştir²⁷. Yakovalı olan Hacı Şeyh Âdem Veçhi Baba, buralarda Bektâşî tarikatının en muhteşem ve en bilimli şeyhlerinden biri olarak bilinmektedir. Çok gezen ve çok gören Veçhi Baba Prizren'e gelip tesis ettiği tekkeyle Bektâşîliği bu kentte ifşa etmiştir. Daha sonra "Prizren Birliği" üyesi olarak uzun zaman Abdül Fraşeri ile çalışmış ve onun etkisi altında kalmıştır ve 1921 yılında Prizren'de İslâm Derneğini de kurmuştur. Ondan sonra Yakova'ya dönmüş ve orada 1927 yılında vefat etmiştir ve bugünkü Bektâşî Tekkesi türbesinde metfundur. Şeyhsiz kalan tekke dervişleri dağılmaya başlayınca, tarikat günden güne sönmeye başlamıştır ve bugün bu tarikat Prizren'de tamamıyla sönmüştür.

Bugün Kosova'da Bektâşîlik sadece Yakova'da etkindir. Bu şehirde Bektaşilik *Şeyh Şemsiddin Baba* ile başlamıştır. Önceleri Sâdî tarikatına mensup olan Şeyh Şemsiddin Baba kendi tekkesini XIX. yüzyılın ortalarında kurmuştur. Daha sonra Bektâşîliği benimseyen Şemsiddin Baba, kurmuş olduğu tekkesini Bektâşî Tekkesine tahvil ederek²⁸ bu tarikatı Yakova'da ifşa etmeye başlamıştır. 1999 Kosova Savaşı esnasında hem tekke hem de türbesi yakılmıştır. Bu yangında çok sayıda evrak, âlem, kitap vb. kıymetli eserler ve el yazmalar da yok olmuştur. Savaştan sonra yeni inşa edilen tekke Kosova'da tek Bektâşî tekkesini oluşturduğu için, tekkenin ve türbenin çok sayıda ziyaretçileri vardır.

Kosova'da *Şâhzeliyye*, tarikatına ait tekkeler bugün sadece Yakova'da etkindir. Yakova'da Şâhzeli tarikatına mensup olan ilk tekkeyi, 140 yıl önce *Şeyh Tsena* kurmuştur. Şeyh Tsena'nın vefatından sonra tekkenin postnişinliğine oğlu Şeyh Muhammet geçmiştir. Tekke bugün Yakova'da "Şeyh Baba Ali Tekkesi" olarak malumdur.

Zamanında Yakova'da Şeyh Cena Tekkesi yanı sıra Şâhzeli tarikatına ait daha bir tekke varmış. Bu tekkeyi XVIII. yüzyılın ikinci yarısında *Şeyh Hüseyin Çülü* Efendi kurmuştur²⁹. Bu tekke Şeyh Hüseyin hayata iken çalışmıştır. Şeyh Hüseyin'in ölümünden sonra tekke kapatılmıştır ve bir daha açılmamıştır. Bugün tekke mevcut değildir ama tekkenin türbesi hala durmaktadır.

Mevlevîliğin Kosova'ya ne zaman, nasıl ve kimin tarafından yayıldığına dair bugüne kadar hiçbir belgeye rastlanmamıştır. Ama zamanında Kosova'da bu tarikata bir mevlevîhânenin mevcudiyetine Ayverdi'nin araştırmalarında rastlanmaktadır. Hakeza bu tarikata ait müritlerin de zamanında var olduğuna dair malumat ve belgeler mevcuttur. Kosova'da mevcut olan el yazmalardan "Semahane-i Edeb" de şair olarak Priştineli şair Azmi Dede de anılırken onun Mevlevî tarikatına ait bir derviş

²⁷ Nimetullah Hafız, "Yugoslavya'da Bektâşî Tekkeleri", *Çevren Dergisi*, sayı 11, Priştine 1976, s. 62.

²⁸ Nimetullah Hafız, *Yugoslavya'da Bektâşî Tekkeleri* s. 63.

²⁹ Rxhepagiq, "Dervishet.." s. 216.

de olduğu vurgulanmaktadır³⁰.

Bu malumatlar ise Kosova'da hiçbir zaman Mevlevî tarikatının yayılmadığını ileri süren bazı araştırmacıların tespitinin yanlış olduğunu göstermektedir. Yani zamanında Kosova'da bu tarikata ait dervişlerin var olduğu bilinirken, bu dervişlerin de bir yerde mutlaka toplandığı olanağı da ortaya çıkmaktadır. Bu tespitimizin doğru olduğunu en iyi bir biçimde Ayverdi'nin bu yörelerle ilgili yapmış olduğu araştırmalarında diğerleri arasında İpek'te Evkaf Kuyudî Kadimesi 757 defterinin 11-12 sayfasında kaydolunmuş bir mevlevîhânenin var olduğunu bildirmektedir³¹. Devamında bu mevlevîhânenin bugün mevcut olmadığı, fakat Tapu Defterlerinde *Mevlevîhânenin Hüddâverdi Paşa Vakfı* olduğu tasrih edilmiştir. Mevlevîhânenin bu deftere 1155/1742 senesinde kaydedildiği malaumdur³².

Bazı Türkiye bilim adamları bu mevlevihane yanı sıra zamanında Priştine'de daha bir Mevlevîhânenin mevcudiyetini bildirirken bu mevlevî hanenin Priştine'de bugün mevcut olan Kadîrî tekkesine ait olduğuna, bunu da bugün bu tekke çatısında Mevlevî külahsı simgesinin bulunmasına dayanarak beyan etmektedirler. Bize göre tespit yanlıştır çünkü 1904 yılında kurulan tekke yerinde daha eskiden Halvetî tarikatına ait olan tekkenin mevcudiyeti kesin olarak malumdur. Bize göre Mevlevî hanelerin kapanmasından sonra az sayıda kalan Mevlevî dervişleri bu veya her hangi bir tekkede zikir yaptıklarını mantıksal olarak kabul etmemizde bir tereddütün olmadığını söylemek gerekir. Diğer yandan çoğu Kosova tekkelerin çatılarında Mevlevî külah simgelerine rastlamak mümkündür.

³⁰ Kosova Dikur e Sot, *NIP Borba*, Beograd 1973 s. 387.

³¹ Ayverdi, *a.g.e.*, s. 46.

³² Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri- Yugoslavya*, cilt 3, kitap 3, s. 46.